

De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)

FRED STEVENS

Hoogleraar

Faculteit der Rechtsgeleerdheid KU Leuven

1. INLEIDING

De afschaffing van de schepenakten en het invoeren van het Franse notariaat in 1796 leidden ertoe dat deze instelling, die nominatim reeds in onze gewesten bestond, intrinsiek grondig werd gewijzigd. Het nieuwe statuut van notarissen als *fonctionnaires publics* werd in de Franse republiek door het efficiënt lobbyen van het machtige Parijse notariaat vrij snel uitgehold. Bovendien slaagde het notariaat erin de hervormingen van het ambt steeds los te koppelen van de globale hervormingen van het gerecht. Dit had tot gevolg dat de grote revolutionaire innovaties met betrekking tot de afschaffing van de venaliteit en de selectie van notarissen niet volledig in overeenstemming bleven met de principes van 1789. Uiteindelijk wist het notariaat te realiseren dat de toegang tot het ambt via het *concours* werd vervangen door een opvolging op basis van continuïteit: de stage, die door de groep zelf werd geëvalueerd. Dit leidde in de eerste helft van de negentiende eeuw tot een steeds grotere spanning tussen de uitvoerende macht en het notariaat. De ene verweet de andere een te grote corporatieve reflex en een quasi-venaliteit, de andere verweet de ene politieke benoemingen.

Het creëren en vereisen vanaf 1849 van een universitaire graad van kandidaat-notaris in de plaats van een certificaat, afgeleverd door de Kamers van notarissen, betekende een fundamentele wijziging met betrekking tot de toegang tot het ambt. De verwetenschappelijking van het notariaat zou bij elke wijziging van de universitaire wetgeving toenemen. Toch slaagden de Kamers van notarissen erin een sterke invloed bij benoemingen te behouden. Of dit spanningsveld tussen de corporatieve reflex enerzijds en de politieke macht anderzijds door de recente politieke maatregelen tot het verleden zal gaan behoren, zal de toekomst moeten uitwijzen.

2. DE INVOERING VAN HET FRANSE NOTARIAAT IN DE DEPARTEMENTEN VAN "LA CI-DEVANT BELGIQUE"

2.1. Op 7 vendémiaire jaar IV (1 oktober 1795) annexeerde Frankrijk de *départements de la ci-devant Belgique* bij de republiek. De Franse wetgeving werd er echter niet automatisch van kracht. In een eerste fase werden slechts geleidelijk verschillende revolutionaire wetten ingevoerd (Stevens, 1988, II, 485-493). Hierbij liet men zich leiden door de meest dringende zaken. Hiertoe behoorde zeker niet het notariaat. Op 2 frimaire jaar IV (23 november 1795) kondigde de *représentants* Pérès en Portiez (de l'Oise) een hele reeks wetten en besluiten af inzake tot de gerechtelijke organisatie.¹ Met betrekking tot de onverenigbaarheden van sommige rechterlijke ambten, werden notarissen als *fonctionnaires publics* beschouwd. Duidelijk een anticipatie op het van kracht worden van de Franse wetgeving over het notarisambt. Maar het was pas bij besluit van 3 prairial jaar IV (22 mei 1796) dat het *Directoire exécutif* zelf het notariaat organiseerde in deze gewesten (Stevens, 1994, 85).² Dit besluit hernam grotendeels de bepalingen van de Franse wet van 29 september-6 oktober 1791.³ Alle ambten van notarissen, *tabellions*, *hommes de fiefs* en dergelijke werden dus opgeheven en vacant verklaard (art. 1). Zij dienden vervangen door openbare ambtenaren, *notaires publics* (art. 2, 3 en 4).

2.2. Titel IV van de Franse wet van 1791 voorzag in een jaarlijkse inrichting van een *concours public* in de hoofdplaatsen van elk departement. Op basis hiervan werd een *tableau* opgesteld van diegenen die bevoegd werden verklaard voor de uitoefening van het ambt van notaris. Om tot dit vergelijkend examen te worden toegelaten moest men voldaan hebben aan *l'inscription civique* en minimum 25 jaar oud zijn. Ook diende men ten minste acht jaar zonder onderbreking te hebben gewerkt, waarvan de eerste vier jaren in de studie van een procureur, een pleitbezorger of een notaris en de laatste vier

¹. *Recueil des proclamations et arrêtés des Représentants du Peuple français envoyés près des armées du Nord et de Sambre-et-Meuse ...* (verder geciteerd als *Recueil Huyghe*), VI, 3-45. Cf. m.b.t. deze représentants: A. Hennebert, "Les représentants en mission en Belgique après Thermidor", *Annales historiques de la Révolution française*, VIII, 1931, pp. 315-334.

². A. Deribour, *Recueil des actes du Directoire exécutif*, Parijs, 1911, 445-446; *Recueil Huyghe*, VIII, 274-288; errata dd. 16 prairial jaar IV (4 juni 1796), *Recueil Huyghe*, VIII, 289; *Pasinomie*, 1e reeks, VII, LXXIII-LXXVII.

³. *Pasin.*, 1e reeks, III, 410-418. Een vroegere poging om de wetgeving betreffende het notariaat te hervormen was eind 1790 mislukt als gevolg van de principiële vraag naar de erfelijkheid en de venaliteit van het notarisambt.

jaren als klerk in de studie van een notaris binnen het departement waar het examen plaatshad. Rechters en *hommes de loi*, met vijf jaar nuttige ervaring, waarvan ten minste drie binnen het departement waar men deelnam aan het *concours*, konden eveneens meedingen. De jury bestond uit negen leden: twee rechters van de hoofdplaats, de commissaris van de koning bij die rechtbank, twee leden van het *directoire* van het departement en drie openbare notarissen van die stad, beurtelings gekozen volgens hun anciënniteit. De kandidaten werden ondervraagd over de principes van de grondwet, de rechten en plichten van de notaris en de opstelling van een akte. Zij werden gerangschikt volgens de behaalde resultaten. Bij gelijke uitslagen gold de duur van hun ervaring; was ook deze gelijk, dan werd de ouderdom in rekening genomen. Bij vacantverklaring van een ambt, werd de eerste op het *tableau* benoemd.

2.3. Deze bepalingen betreffende een vergelijkend examen werden echter niet overgenomen in het invoeringsbesluit van 3 prairial jaar IV. In de *départements belges* mochten de departementale administraties “voorlopig” het aantal notarissen en hun standplaats zelf bepalen (art. 11). Hierbij dienden zij voornamelijk rekening te houden met het aantal inwoners. De vaststelling van het definitief aantal notarissen en de spreiding van hun kantoren zou door het *Corps législatif* geschieden op basis van de gegevens die de departementale administraties hen zou verstrekken (art. 10). Deze waren ook bevoegd om “voorlopig” de burgers die hen de nodige burgerlijke en morele waarborgen boden voor de uitoefening van dit ambt tot notaris te benoemen. Voor die benoeming was de registratie van het benoemingsbesluit van de departementale administratie door de burgerlijke rechtbank voldoende.

De relatief grote vrijheid die de departementale centrale administraties genoten bij de benoeming van de nieuwe notarissen, leidde uiteraard tot een gedifferentieerde invulling. Tijdens de vergadering van de 3e aanvullende dag jaar IV (19 september 1796) van de *administration centrale* van het departement van de Dijle, benadrukte de verslaggever de verschillende vereisten, waaraan een kandidaat-notaris moest voldoen: moraliteit, voldoende kennis van de wetten en burgerzin. Daarom gaf hij de voorkeur aan diegenen die openbare functies hadden aanvaard en uitgeoefend, op het ogenblik dat bijna iedereen dit weigerde. In een examen werd evenwel niet voorzien (Stevens, 1982, 111). In de departementen van de Twee-Neten en van de Nedermaas werd daarentegen wel in een proef voorzien (Gehlen, 1983, 118-124; Stevens, 1994, 89-90). Hierbij lieten de administraties zich leiden door de voorgestelde regeling in de Franse wet van 1791. Veel stelde dit evenwel niet voor. Wegens het gering aantal kandidaten benoemde men te Antwerpen zelfs de drie kandidaten, die “très médiocrement” hadden geantwoord. In het departement van de Nedermaas kwam de examencommissie zelfs tot de bevinding dat van de negenenvijftig kandidaten er slechts vier als “voldoende” konden beschouwd worden... In het departement van de Ourthe werd eveneens een

examen georganiseerd.⁴ Dit bestond enerzijds uit het opstellen van een akte en anderzijds uit een ondervraging over de principes van de grondwet en de rechten en plichten van de notarissen.

2.4. De hervorming van het notariaat leidde tot een enorme vermindering van het aantal notarissen (1789-1814. *Révolutions et mutations*, 1989, 115-117).⁵ Toch bleef het voor sommige departementale administraties, zoals dat van de Dijle, van de Twee-Neten of van de Nedermaas een hele klus om voldoende kandidaten te vinden.⁶ In het departement van de Ourthe daarentegen bleek dit geen problemen op te leveren. Vooraleer de nieuwe notarissen benoemd werden, waren ze verplicht zich bij de administratie te melden om aan te tonen dat ze de vereiste leeftijd bezaten, te verklaren dat zij het ambt aanvaardden en zichzelf ertoe te verbinden hun standplaats te respecteren. Bovendien moesten zij aan de centrale administratie een kopie bezorgen van hun eedaflegging voor de burgerlijke rechtbank van het departement. De wet van 19 ventôse jaar IV (9 maart 1796), in de Belgische departementen van kracht geworden bij besluit van het *Directoire exécutif* van 17 floréal jaar IV (6 mei 1796), bepaalde immers dat alle openbare ambtenaren de eed van haat aan het koningschap moesten afleggen.⁷ Velen weigerden echter deze eed af te leggen.⁸ Een aantal verzocht zelfs om een "alternatieve" formule te mogen gebruiken (Gehlen, 1983, 122).

Sommige departementale besturen zagen zich derhalve verplicht om een uitstel van de hervorming te verzoeken, maar Parijs wou hiervan niets weten. Een besluit van het *Directoire exécutif* van 2 brumaire jaar V (23 oktober 1796) bepaalde immers dat de vrederechters binnen de maand aan de commissarissen bij de burgerlijke en criminele rechtbank een lijst met de namen moesten bezorgen van de notarissen in hun kanton, met vermelding van hun standplaats.⁹ De commissarissen dienden dan op hun beurt deze gegevens door te

⁴. Rijksarchief Liège, Fonds Français, Préfecture, 284 (2).

⁵. Zo daalde het aantal standplaatsen in het departement van de Ourthe van 411 tot 58; in het departement van de Nedermaas van 208 tot 55.

⁶. Dit gold zeker voor het Vlaamse platteland. Zo waren er voor het kanton Antwerpen op 5 nivôse jaar V (25 december 1796) 4 van de 18 plaatsen nog vacant, terwijl van de 85 standplaatsen in het departement er slechts 40 bezet waren (Stevens, 1994, 93); in het departement van de Nedermaas waren er op 7 nivôse jaar V (27 december 1796) 26 van de 55 plaatsen nog vacant (Gehlen, 1983, 121).

⁷. *Pasin.*, 1e reeks, VII, LXVII & 279.

⁸. Zo legden in Antwerpen 27 notarissen deze eed af, tegenover 27 die weigerden (Stadsarchief Antwerpen, Privilegiekamer, 1511). In het departement van de Dijle hadden 92 van de 192 benoemde notarissen op 30 vendémiaire jaar V (21 oktober 1796) deze formaliteiten nog niet vervuld (Stevens, 1982, 111).

⁹. *Recueil Huyghe*, X, 147-149.

zenden naar Parijs. Toch duurde het nog enige tijd vooraleer de departementale administraties definitief de lijst van het aantal standplaatsen en van de benoemde ambtenaren definitief opstelden. Dit gebeurde in het departement van de Dijle op 15 brumaire jaar V (8 november 1796); in dat van de Ourthe op 25 brumaire jaar V (15 november 1796); in dat van de Twee-Neten op 5 nivôse jaar V (25 december 1796); in dat van de Nedermaas op 7 nivôse jaar V (27 december 1796).

Na verloop van tijd zou men er echter in slagen de vacante plaatsen gedeeltelijk op te vullen. Wel werd hierbij in de onderzochte departementen steeds in een examen voorzien. In het departement van de Dijle voorzag het besluit van 15 brumaire jaar V (15 november 1796) in de oprichting van een commissie om de kandidaten te examineren. Deze commissie bestond uit één lid van de departementale administratie, één van de civiele rechtbank en alle commissarissen van de uitvoerende macht bij de administratie en de bij de rechtbanken. De kandidaten moesten bij hun aanvraag een bewijs van civisme, afgeleverd door hun municipaliteit, voegen. Indien zij kandideerden voor een standplaats in een tweetalig kanton, dienden ze de nodige kennis van het Frans en van het Nederlands te hebben. De proef bestond uit een ondervraging over de Franse wetgeving en het opstellen van akten (Stevens, 1982, 113).

2.5. De nieuwe notarissen moesten ook aan een reeks financiële verplichtingen voldoen. De wet van 6 fructidor jaar IV (23 augustus 1796), van kracht geworden bij besluit van het *Directoire exécutif* van 8 fructidor jaar IV (25 augustus 1796), stelde dat de notarissen het patent van de derde klasse moesten betalen.¹⁰ Dit bestond uit een vast recht, afhankelijk van het aantal inwoners, en een evenredig recht, bepaald in verhouding tot de waarde van de betrokken woning en kantoren. De wet van 7 brumaire jaar VI (28 oktober 1797) verplichtte de notarissen het patent van de tweede klasse te betalen.¹¹ De wet van 1 brumaire jaar VII (28 oktober 1797), die het patentrecht definitief regelde, behield deze regeling ten aanzien van de notarissen.¹²

Naast het betalen van een patent, bepaalde de wet van 7 ventôse jaar VIII (26 februari 1800) dat de notarissen opnieuw een zekerheid moesten stellen.¹³ Het bedrag hiervan werd bepaald in functie van de administratieve stand-

¹⁰. *Pasin.*, 1e reeks, VII, 376-382.

¹¹. *Pasin.*, 1e reeks, VIII, 86-88.

¹². *Pasin.*, 1e reeks, IX, 1-9.

¹³. *Pasin.*, 1e reeks, X, 118-119. De Franse wet van 1791 over het notarisambt voorzag reeds in het stellen van een *fonds de responsabilité* door de notarissen. Het decreet van 7-12 pluviôse jaar II (26-31 januari 1794), dat de wijze van liquidatie van de *offices* regelde, bepaalde echter uitdrukkelijk dat van de notarissen geen borgstelling, noch *fonds de responsabilité* kon geëist worden, zodat dit niet voorkwam in de wet van 3 prairial jaar IV.

plaats van de notaris en van het aantal inwoners. Een kwart van de borgsom moest betaald worden binnen de maand na de publicatie van de wet in klinkende munt. Het saldo diende te worden vereffend in drie gelijke bedragen. Bij gebreke aan betaling was in ontzetting van het ambt voorzien. Bovendien bepaalde de wet een boete, gelijk aan de helft van de som van de borgstelling; bedrag dat verdubbeld werd bij herhaling. De toepassing van deze wet leidde binnen de Franse departementen tot grote moeilijkheden. Zo hadden op 1 ventôse jaar XI (20 februari 1803) slechts 8.928 notarissen van de ongeveer 13.000 Franse notarissen de vereiste zekerheid gesteld (Stevens, 1994, 121). De Antwerpse situatie illustreert treffend de moeilijkheden die hiermee gepaard gingen. De stad was immers de hoofdplaats van een departement, terwijl het aantal inwoners net iets meer dan 50.000 bedroeg. Dit impliceerde voor de Antwerpse notarissen een borgstelling van 3.000 frank. Hun ambtgenoten van het omliggende platteland – Berchem, Ekeren, ... – moesten daarentegen veel minder zekerheid verlenen, terwijl zij nochtans ook te Antwerpen mochten instrumenteren.¹⁴ Na tevergeefs om de opschorting van deze wetgeving te hebben verzocht, weigerden de meeste Antwerpse notarissen om de borgstelling te betalen (Stevens, 1994, 113-122). Initieel stelde enkel notaris Schepens de vereiste zekerheid. Het gerucht deed zelfs de ronde dat de notarissen onderling overeengekomen waren dat, indien aan hun verzoek om opschorting niet werd tegemoet gekomen, er slechts één zou betalen. Deze zou dan officieel alle akten verlijden, ook die welke opgesteld werden door zijn confraters. Pas toen de overheid aanstalten maakte tot vervolging, kwam er enige reactie. Sommigen vroegen en verkregen overplaatsing naar een landelijk kanton. Anderen waren genoodzaakt hun ontslag aan te bieden om aan vervolging te ontkomen. In tegenstelling tot de situatie in het jaar IV, waren er nu blijkbaar kandidaten genoeg om in hun vervanging te voorzien.¹⁵ Overigens hebben sommigen, zelfs na hun ontslag, voortsnog de vereiste zekerheid betaald om opnieuw tot notaris te Antwerpen benoemd te worden.

¹⁴. Zo bedroeg de zekerheidstelling 400 frank in gemeenten met minder dan 5.000 inwoners.

¹⁵. De stelling van Verhaegen, 1929, IV, 55, die zich enkel steunt op de uitgegeven inventaris van het archief van het provinciebestuur te Antwerpen, dat te Antwerpen in 1800 veel notarissen hun ontslag gaven en dit gebruikt als argument om aan te tonen dat tijdens het directoire de beste elementen werden geweerd als notaris en deze bij het begin van het consulaat terug werden benoemd, is dan ook op zijn minst misleidend.

3. POGINGEN TOT HERVORMING VAN DE WETGEVING OP HET NOTARIAAT EN DE TOEGANG TOT HET AMBT

3.1. De concrete uitvoering van de wet van 29 september-6 oktober 1791 betreffende het notarisambt verliep ook in Frankrijk niet probleemloos (Magnan, 1952). Het machtige Parijse notariaat liet geen enkele mogelijkheid onbenut om de implementatie ervan te dwarsbomen. Onder invloed van de notarissen die ervan deel uitmaakten, weigerde de examenjury van het jaar II te Parijs zelfs een rangorde op te stellen met betrekking tot de bekwaamheid van de kandidaten. Zij werden gewoon in chronologische volgorde van aanmelding gerangschikt (Foiret, 1912, 269-270). In tegenstelling tot de situatie in de meeste departementen, rezen er te Parijs immense problemen inzake de vergoedingen die uitbetaald moesten worden aan de gewezen eigenaars van Parijse kantoren. Bovendien bekrachtigde de *Convention nationale* in haar besluit van 21 thermidor jaar II (8 augustus 1794) de overeenkomsten tussen Parijse notarissen en kandidaat-notarissen betreffende de opvolging.¹⁶

De grote innovatie van de wet van 1791, de selectie op basis van een *concours*, werd aldus vrij snel uitgehold. Een decreet van 17-22 mei 1793 voorzag alleen nog in de vervanging van notarissen als de *corps administratifs* oordeelden dat dit werkelijk noodzakelijk was.¹⁷ Deze ambten moesten in de eerste plaats toegekend worden aan de voormalige koninklijke notarissen "demeurés sans emploi". Indien er geen dergelijke kandidaten waren, kon de departementale overheid een *concours extra-ordinaire* inrichten. Deze decentralisatie leidde tot een grote differentiatie tussen de verschillende departementen. Het decreet van 7 pluviôse jaar III (26 januari 1795) betekende het definitieve einde van de regeling van 1791. De *directoires de district* verkregen immers de bevoegdheid "voorlopig" notarissen te benoemen, die niet aan de vereisten van een examen voldeden, om vacante plaatsen op te vullen.¹⁸

3.2. Om aan de gebrekkige benoemingspolitiek te verhelpen, drong het *Directoire* op 7 januari 1798 bij de *Conseil des Cinq-Cents* aan op een herziening van de wetgeving over het notarisambt (Pepe, 1983, 93-105; Stevens, 1994, 97-112).¹⁹ Het *Directoire* gaf hiertoe duidelijke richtlijnen. Een eenvormige benoe-

¹⁶. *Collection générale des décrets rendus par l'Assemblée nationale...* (Collection Baudouin), XLVIII, 153.

¹⁷. *Pasin.*, 1e reeks, V, 198.

¹⁸. *Pasin.*, 1e reeks, VI, 393.

¹⁹. *Corps Législatif. Procès-verbal des séances du Conseil des Cinq-Cents, imprimé en vertu de l'Acte Constitutionnel*, Parijs, nivôse jaar VI, 382-384. De studie van Moreau in Badinter, 1989, 380-394

mingsprocedure en vergelijkende examens moesten de kandidaten selecteren. Ook hun politieke gezindheid mocht men niet over het hoofd zien.

Reeds vier maanden later, op 12 april, gaf Favard, in naam van een speciale commissie belast met de reorganisatie van het notariaat, in de *Conseil des Cinq-Cents* reeds een eerste lezing van een ontwerp van resolutie.²⁰ Titel drie handelde over de notarissen in functie. Zij die benoemd waren na een vergelijkend examen, behielden hun functie (artikel 31). Diegenen die echter geen examen hadden afgelegd, konden slechts voorlopig hun ambt uitoefenen (artikel 32).

Overeenkomstig de richtlijnen van het *Directoire* en de geest van de wet van 1791, opteerde deze commissie voor een selectie op basis van een vergelijkend examen op een dubbel niveau. Vooreerst moesten de kandidaten, na een jaarlijks openbaar examen voor een "jury notarial", opgenomen worden in een "liste des candidats". Deze jury, bestaande uit negen werkende en tien plaatsvervangende gezworenen, diende voor één derde samengesteld te zijn uit leden van de administratieve en gerechtelijke autoriteiten en voor twee derden uit notarissen. Om te kunnen kandideren moest men Frans burger zijn en gedurende vier jaren gewerkt hebben bij een notaris, pleitbezorger of *homme de loi*. Alleen zij die op dit "Tableau des candidats qui peuvent concourir pour l'admission aux places de notaires" voorkwamen, konden meedingen voor eventueel vacante plaatsen. Wel moesten zij minimum één jaar op dit tableau ingeschreven zijn, vijfentwintig jaar oud zijn, sinds hun inschrijving op het tableau gewerkt hebben bij een notaris en tenslotte van goede zeden, van erkend civisme en van onberispelijk gedrag zijn. Voor de uiteindelijke benoeming, die bij absolute meerderheid van stemmen moest geschieden, was de rangschikking in een nieuw vergelijkend openbaar examen determinerend. Door dit examen op "dubbel niveau" wou men voorkomen dat de kandidaten, eenmaal tot de lijst toegelaten, op hun lauweren zouden gaan rusten. Tijdens de derde lezing op 23 germinal jaar VII (12 april 1799) stemde de vergadering in met een voorstel van Desnos dat de jury slechts drie notarissen zou bevatten.²¹ De volgende dag verwierp de *Conseil* zelfs de vereiste van een stagetijd van 4 jaar. Dit zou immers al te gemakkelijk tot een nieuwe corporatieve mentaliteit kunnen leiden. De resolutie, goedgekeurd op 1 floréal jaar VII (20 april 1799), werd op 8 floréal (27 april) voorgesteld in

haalt het niveau van de andere bijdragen niet en beperkt zich *in se* tot een lofzang van de ventôse-wet.

²⁰ Parijs, C.A.R.A.N., AD, II, 42. Een "herdruk" van dit verslag bevat ook een aantal inhoudelijke wijzigingen. Parijs, C.A.R.A.N., AD, XVIII/A/31.

²¹ Parijs, C.A.R.A.N., AD, II, 42.

de *Conseil des Anciens*, waar ze werd verwezen naar een commissie *ad hoc*. Tijdens de derde en laatste lezing, op 12 prairial (31 mei), verdedigde de verslaggever Cailly de afwijzing van een stage: "*ne seroit-ce point faire revivre une sorte de corporation?*". Hierbij weerlegde hij de argumenten van de Parijse notarissen en hun klerken, die in tal van petitieën het behoud van de stage hadden bepleit. In haar resolutie betreurde de commissie evenwel dat het met succes gevolgd hebben van een "*cours de législation*" in een *école centrale* niet vereist was. Tijdens de bespreking de volgende dag zorgde een totaal nieuw element van het voorstel voor moeilijkheden. Een aantal leden van de *Conseil des Anciens* konden immers niet instemmen met het voorstel betreffende de vertegenwoordiging van afwezigen in notariële akten. Dit leidde op 28 prairial (16 juni) tot de verwerping van de resolutie.

Onmiddellijk hierna belastte de *Conseil des Cinq-Cents* een nieuwe commissie met het opstellen van een ontwerp. En nog anderhalve maand later, op 13 thermidor (31 juli), bracht Favard opnieuw verslag uit. Het ontwerp van resolutie, dat honderdtwintig artikelen bevatte, werd aan de vergadering voorgelegd "*sous forme d'urgence*".²² In zijn verslag weerlegde Favard ook een opmerking van twee leden van de *Conseil des Anciens* betreffende de wijze van benoeming. In deze vergadering had een lid zich gewoon tegen een examensysteem als benoemingswijze opgesteld, terwijl een ander voorgesteld had het oude gebruik van "*démission en faveur*" te handhaven, op voorwaarde evenwel dat de kandidaat was opgenomen op de lijst. De commissie in de *Conseil des Cinq-Cents* kon hiermee niet instemmen. Het ambt van notaris zou dan terugvallen tot "*le patrimoine des fils de notaires, ou de ceux qui pourront faire plus de sacrifices pour obtenir les démissions*". Voor de commissie kon dit systeem van "*démission en faveur*" niet in overeenstemming zijn met een republikeinse regeringsvorm, "*où l'on ne connoît pas de places héréditaires, ni rien de ce qui peut en offrir l'image*". Enkel een vergelijkend examen kon de nodige waarborg bieden. De resolutie, door de *Conseil des Cinq-Cents* op 6 vendémiaire jaar VIII (28 september 1799) aangenomen, werd in de *Conseil des Anciens* op 13 vendémiaire (5 oktober) voorgesteld en naar een commissie verwezen. Eén maand later, op 13 brumaire (4 november), bracht Goupil-Préfeln diens verslag uit. De commissie kon instemmen met deze tekst, evenals met de hoogdringendheid. Het zou echter niet mogen baten... Na de Staatsgreep van 18 brumaire (9 november), verving een besluit van de volgende dag het *Directoire exécutif* door een *Commission consulaire exécutive* en werden de *Conseil des Cinq-Cents*

²² Hierdoor waren, conform artikel 81 van de grondwet van het jaar III, de vormvoorschriften van artikel 77 en 91 niet van toepassing.

en de *Conseil des Anciens* vervangen door twee commissies, elk bestaande uit 25 leden. Deze moesten enkel uitspraak doen – op vraag van de Consuls – over dringende zaken met betrekking tot de orde, de wetgeving en de financiën. De wet van 25 brumaire verving de oude eed van haat door een eed van getrouwheid aan de Republiek.²³ Ook de notarissen moesten de nieuwe eed afleggen.

3.3. De hervorming van het notariaat kwam reeds daags na de Staatsgreep aan de orde. En op 29 brumaire (20 november) verzochten de Consuls de *commission législative* een besluit uit te werken betreffende het notarisambt. Bij dit verzoek was tevens een verslag van Cambacérès gevoegd. Dit stemde grotendeels in met opmerkingen van een aantal Parijse notarissen die stelden dat de onbeperkte vrijheid van een jury geen waarborg bood voor de bekwaamheid en de moraliteit van kandidaten, dit in tegenstelling tot een stage. Een commissie van de *commission législative*, bestaande uit Jacqueminot, Béranger en Cailly, bracht op 23 frimaire (14 december) verslag uit in de *commission du Conseil des Cinq-Cents*. Ook hier bleek de enorme invloed van het Parijse notariaat. Vooreerst voorzag het ontwerp Jacqueminot een stage van twee jaar. Maar daarenboven stemde men in met het principe dat een ontslagnemend notaris “quelque influence” kon hebben op zijn opvolger. Wel diende deze kandidaat door de jury aanvaard te zijn. Dit impliceerde uiteraard de mogelijkheid dat een vader ontslag nam ten voordele van zijn zoon:

“Un père cultivera avec plus de soin les dispositions de son fils, non pour lui transmettre un absurde privilège d'hérédité, mais dans l'espoir de le voir parvenir plus aisément à son emploi par plus d'instruction que ses concurrents”.

Op 25 frimaire (16 december) werd de resolutie bezorgd aan de *commission du Conseil des Anciens*. Deze verwierp twee dagen later de hoogdringendheid.

4. DE TOEGANG TOT HET AMBT IN DE VENTÔSE-WET

4.1. Tijdens het Consulaat werd uiteindelijk de hervorming van de wetgeving op het notariaat gerealiseerd. Dit was geen alleenstaand feit, doch kaderde in een globale reorganisatie van het gerecht. Na de hervorming van de gerechtelijke organisatie door de grondwet van het jaar VIII en de wetten van 8 pluviôse en 27 ventôse jaar VIII (28 januari en 18 maart 1800), drong een

²³. “Je jure d'être fidèle à la République une et indivisible, fondée sur l'égalité, la liberté et le système représentatif”. *Pasin.*, 1e reeks, X, 6.

hervorming van de medewerkers van het recht zich op. Ook nu verliep de hervorming van het notariaat niet zonder moeilijkheden. Niet minder dan vijf opeenvolgende redacties, allen opgesteld door staatsraad Réal, werden er immers opgesteld.²⁴ Voorzag de eerste redactie nog een "getrapt" examen voor de benoeming tot notaris, dan was dit reeds in de tweede redactie verdwenen. De vereiste van de stage, verlaten in het "tweede ontwerp Favard" en onder druk van het Parijse notariaat opnieuw opgedoken in het "ontwerp Jacqueminot", bleef evenwel behouden.²⁵ Men achtte een ruime proefperiode, samen met de nieuwe vereiste van een *certificat de moralité et de capacité*, een voldoende waarborg. Zeker voor de notarissen van de eerste klasse zouden deze vereisten – *dixit* Réal in zijn toespraak voor het *Corps législatif* – nog worden uitgebreid eens de *écoles de droit* in werking traden. Wel werd de duur van de stage gerelateerd aan de klasse van notarissen waarvoor men kandideerde. Want, in tegenstelling tot de wet van 1791, die de notarissen de bevoegdheid verleende in heel het departement te instrumenteren, deelde de ventôse-wet de notarissen in drie klassen in. Zoals Favard het in zijn verslag aan het *Tribunat* stelde, wilde men hun territoriale bevoegdheid in overeenstemming brengen met de gerechtelijke organisatie. De eerste klasse omvatte de notarissen die resideerden in een stad waar een hof van beroep was. Zij mochten instrumenteren in het hele rechtsgebied van dat hof. Het ressort van de notarissen die hun standplaats hadden in een stad waar een rechtbank van eerste aanleg was, werd beperkt tot dat van de rechtbank (tweede klasse). Was er slechts een vredegerecht, dan mochten zij alleen in dat kanton instrumenteren (derde klasse). Réal verantwoordde dit door te stellen dat de notarissen van het platteland de ingewikkelde akten, die verleden werden in de steden, niet aankonden. Toch lijkt ook hier de invloed van het Parijse notariaat niet ver weg. De wet van 1791 had hun bevoegdheid, die tijdens het ancien régime gans Frankrijk besloeg, immers herleid tot het departement van de Seine, een vrij beperkt gebied. Om toegelaten te worden tot het notariaat

²⁴. Het initiatiefrecht behoorde uitsluitend tot de regering, hierbij bijgestaan de Raad van State. Zowel het *Tribunat* als de *Corps Législatif* konden het ontwerp enkel aanvaarden of verwerpen. In het *Corps Législatif* was zelfs geen discussie mogelijk. Om hieraan te verhelfen voorzag een besluit van 18 germinal jaar X (1 april 1802) in de zgn. *communication officieuse* van ontwerpen tussen de Raad van State en de betrokken secties van het *Tribunat* vooraleer het aan de regering werd voorgesteld. De teksten van deze verschillende versies zijn weergegeven in: Massé, *Le parfait notaire*, Brussel, 1834, III, I-XIX; R. de Villargues, *Code du notariat*, Brussel, 1837, I, 29-53 [deze laatste tekst is weergegeven bij Demblon, 1990, 27-53].

²⁵. Het toelaten van een "droit de représentation" in de Franse fiscale wet van 28 april 1816 bevestigde als het ware de herleving van de venaliteit van het ambt. Cf. Suleiman, 1987, 46-47.

moest men ook burgerrechten genieten, voldoen aan de conscriptiewetgeving en ten volle vijfentwintig jaar oud zijn. De notarissen behoefden geen patent meer te betalen, maar moesten wel een zekerheid stellen (art. 34).

De oprichting van een *Chambre de discipline* was een werkelijke innovatie in deze wetgeving. Kandidaat-notarissen moesten zich tot de Kamer waar zij het ambt wilden uitoefenen richten om het vereiste *certificat de capacité et de moralité* te bekomen (art. 43). Bij weigering moest de Kamer een gemotiveerd advies bezorgen aan de *commissaire du gouvernement*, die dit advies moest doorzenden met zijn opmerkingen aan de *grand-juge* (art. 44).²⁶ De uiteindelijke benoemingsbevoegdheid was in handen van de Eerste Consul (art. 45). Merkwaardig hierbij was de eerste redactie van de Raad van State die de mogelijkheid voorzag voor een notaris om zijn opvolger aan te wijzen, hetzij zijn zoon, hetzij iemand anders, indien hij aan bepaalde vereisten – onder meer een drie jaar langere stage dan diegenen die aan het examen waren onderworpen – voldeed.

4.2. De ventôse-wet voorzag ook dat alle op dat ogenblik werkzame notarissen definitief in hun functie werden bevestigd (art. 62 & 63). Hiertoe dienden zij een aantal formaliteiten te vervullen. Binnen de drie maanden na de publicatie van de wet moesten zij ter griffie van de rechtbank van eerste aanleg van hun standplaats alle stukken bezorgen met betrekking tot hun vroegere benoemingen (art. 64). Tegen overhandiging van het ontvangstbewijs hiervan, konden zij van de Eerste Consul een *commission confirmative* verkrijgen. Binnen de twee maanden nadat zij deze akte van aanstelling hadden ontvangen, moesten zij de eed afleggen en hun handtekening en paraaf neerleggen ter griffie. Deze werkwijze had volgens Réal een drievoudig doel: men zou het juiste aantal werkzame notarissen kennen, de verschillende standplaatsen met een veranderde territoriale bevoegdheid werden erkend en, *last but not least*, "oude" notarissen werden opgenomen als "*membre d'une même famille*".

De ventôse-wet veranderde dus niet veel aan de bestaande situatie.²⁷ De grote vermindering van het aantal notarissen, gerealiseerd door de wet van 1791, bleef behouden. Dit blijkt duidelijk uit de gegevens die werden verzameld naar aanleiding van deze nieuwe wetgeving. Zo waren er 181 notarissen

²⁶. Deze *commissaires du gouvernement* waren de vertegenwoordigers van de uitvoerende macht bij de rechtbanken van eerste aanleg. Zij moesten zorgen voor de uitvoering van de wetten, van de vonnissen, de regelmatigheid van de dienst... Cf. P. Poulet, *Les institutions françaises de 1795 à 1814*, Brussel, 1907, p. 98-99. Artikel 78 van de grondwet van het jaar X verleende de titel van *grand-juge* aan de minister van Justitie.

²⁷. Het is dus ten onrechte dat deze wet als het ware wordt geïdealiseerd. Cf. Moreau, 1989, 211-274.

op 6 vendémiaire jaar XIII (28 september 1804) in het departement van de Dijle; 180 op de 6e aanvullende dag van het jaar XI (23 september 1803) in dat van de Schelde; 76 op 4 vendémiaire jaar XII (27 september 1803) in dat van de Wouden; 101 op 22 thermidor jaar XI (10 augustus 1803) in dat van Jemappes en 105 op 8 brumaire jaar XII (31 oktober 1803) in dat van de Leie. Het aantal notarissen werd immers bepaald in verhouding tot het aantal inwoners. In steden met meer dan 100.000 mensen, mocht er ten hoogste één notaris per 6.000 inwoners zijn; in de andere steden moesten er minstens 2 notarissen zijn en in de arrondissementen van de vrederechten ten hoogste vijf (art. 31).

5. DE IMPLEMENTATIE VAN DE VENTÔSE-WETGEVING

5.1. Ter uitvoering van artikel 50 van de ventôse-wet, richtte een besluit van 2 nivôse jaar XII (24 december 1803) de Kamers van notarissen in en bepaalde hun bevoegdheid.²⁸ Artikel 2, lid 7 toont duidelijk aan dat de wetgever hierbij een werkelijk corporatie in het leven riep:

“...de représenter tous les notaires de l'arrondissement collectivement, sous les rapports de leurs droits et intérêts communs”.

Belangrijk was hun bevoegdheid om aan kandidaat-notarissen *certificats de bonnes moeurs et de capacité* te verlenen of te weigeren.

Een omzendbrief van de minister van Justitie van 22 ventôse jaar XII (13 maart 1804) bepaalde de vormvereisten die de Kamers in acht moesten nemen bij het verlenen van deze certificaten (Demblon, 1990, 145). Zij dienden telkens voorafgaand na te gaan of het aantal notarissen in overeenstemming bleef met het vastgestelde getal in de ventôse-wet en of het wel noodzakelijk was een nieuwe notaris te benoemen voor deze standplaats. Vervolgens moesten de Kamers controleren of aan de vereisten van artikel 35 voldaan was, vooraleer de commissaris van de rechtbank van eerste aanleg een expeditie van de beraadslagingen te bezorgen en de aspirant het certificaat te verlenen. Maar zelfs indien het maximum bereikt was of zij van oordeel waren dat het aantal notarissen ruim voldoende was – wat zij vrij snel aannamen – waren zij verplicht hun advies te geven.²⁹ In een andere circulaire van 6 vendémiaire jaar XIII

²⁸. *Pasin.*, 1e reeks, XII, 296-299.

²⁹. Circulaire van de minister van Justitie van 28 ventôse jaar XIII (19 maart 1805) (Demblon, 1990, 146).

(28 september 1804) ging de minister in op de vraag of de Kamers de kandidaten al dan niet mochten examineren (Demblon, 1990, 145-146). Dit was mogelijk indien zij dachten dat dit noodzakelijk was om zich te overtuigen van de capaciteit van de kandidaat. Maar hierbij mocht zij de kandidaten niet al te veel verwarren "par des questions trop difficiles, et surtout par des questions étrangères au notariat". In uitvoering van dit schrijven vaardigde de Leuvense Kamer op 14 nivôse jaar XIII (4 januari 1805) een besluit uit waarin zij de modaliteiten van deze examens vastlegde (Stevens, 1982, 116). De Antwerpse Kamer besliste tijdens haar vergadering van 1 prairial jaar XIII (21 mei 1805) dat een certificaat slechts na een examen kon verleend worden (Stevens, 1994, 167-168).

5.2. In zijn schrijven van 28 ventôse jaar XIII, benadrukte de minister van Justitie ook dat alleen een ontslag "*pure et simple, et sans condition*" mogelijk was. Hiermee reageerde hij tegen de "*désistement conditionnel*", waarbij een notaris zijn ontslag indiende op voorwaarde dat een bepaald iemand, doorgaans zijn zoon, hem zou opvolgen. Een dergelijk ontslag diende de zesenzestigjarige Antwerpse notaris De Haen in vendémiaire jaar XIII (september-oktober 1804) te vergeefs in. Dit betekende niet dat de Kamer geen oog had voor de opvolging van een notaris door zijn zoon, wel integendeel. Zo besliste op voorstel van haar voorzitter, de Antwerpse Kamer op 15 nivôse jaar XIII (5 januari 1805) dat, indien er tussen de kandidaten een zoon van een overleden notaris was die aan de wettelijke vereisten voldeed, zij aan deze de voorkeur zouden geven.³⁰ Ook de Leuvense Kamer wees in adviezen op de ervaring die de kandidaat in het kantoor van zijn vader had opgedaan, om diens opvolging voor te stellen (Stevens, 1982, 124).

6. POGINGEN TOT HERVORMING TIJDENS HET VERENIGD KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

6.1. Napoleons nederlaag in de slag bij Leipzig (16-19 oktober 1813) betekende het einde van het Franse Keizerrijk. Tijdens het voorjaar van 1814 veroverden de troepen van de Coalitie het hele Belgische grondgebied. De eerste maatregelen met betrekking tot de notarissen hadden in hoofdzaak

³⁰. "*Après que le Président avait proposé la question, s'il n'y aurait pas d'inconvénient à ce que la Chambre adopte pour principe, que lorsqu'il y aura une place vacante, et qu'entre les aspirans se trouverait un fils de notaire défunt, la Chambre se déclarerait qu'elle aimerait bien voir donner la préférence audit fils de notaire; sur cette question la Chambre, considérant, que vouloir honorer la mémoire de feu leur confrère défunt, il est de son devoir, pour autant que les loix ne s'y opposent pas, de solliciter la préférence pour les dits fils de notaires défunts. Considérant aussi que par là les*

financiële en politieke oogmerken. Een besluit van de gouverneur-generaal van 5 april bepaalde dat de notarissen die in de toekomst zouden benoemd worden, voor hun ambtsaanvaarding een zekerheid moesten stellen op basis van de wetten van 7 en 27 ventôse jaar VIII, 28 floréal jaar X, 25 ventôse jaar XI en 2 ventôse jaar XIII.³¹ In de Noordelijke Provincies stelde een besluit van Willem van Oranje van 27 juli dat de notarissen geen borg meer hoefden te stellen, vermits zij onderworpen waren aan het patentrecht.³² Hoewel ook de Zuid-Nederlandse notarissen op 11 februari 1816 onderworpen werden aan het patent, zou het tot 11 juni 1816 duren vooraleer hier de verplichting tot zekerheidstelling werd afgeschaft.³³ Ook de politieke betrouwbaarheid van de ambtenaren stond centraal. Allen werden verplicht binnen de acht dagen na de publicatie van het besluit van 22 februari 1814 schriftelijk hun eed van gehoorzaamheid en getrouwheid te zenden aan de *maire* van hun residentie.³⁴ De notarissen achtten zich kennelijk niet verplicht hieraan te voldoen, want op 30 maart diende de gouverneur-generaal uitdrukkelijk te bepalen, dat ook de notarissen, hoewel niet letterlijk vernoemd in het besluit, toch begrepen waren "*sous la dénomination générale de fonctionnaire*".³⁵

De nieuwe overheid was zich bewust dat het Franse notariaat, met zijn beperkt aantal functionarissen, efficiënter was dan de gelijknamige instelling in de Nederlanden tijdens het Ancien Régime. Een besluit van 1 oktober 1814 stelde dat geen enkele notaris meer zou benoemd worden, indien het aantal notarissen in de standplaats waarvoor men kandideerde, het maximum van de wet had bereikt. Hiermee wou men verhinderen dat gewezen notarissen het besluit van de *commissaire de la Justice en Belgique* van 23 september 1814, dat bepaalde dat de gewezen notarissen, die zouden kandideren voor een vacante plaats van notaris, vrijgesteld waren van een *certificat de stage*, zouden interpreteren als een mogelijkheid om hun oude functie te hernemen.³⁶ Wel moesten ook zij bij hun aanvraag het *certificat de moralité et capacité*, vereist

filis de notaires qui fréquentent les études de leurs pères, seront encouragés de faire leurs devoirs, et être le soutien d'un père affaibli par l'âge ou quelque maladie, d'autant plus qu'ils seront par la pour ainsi dire assurés toujours d'un état honorable. Le syndic entendu: arrête que d'ores avant lorsqu'il s'agira d'une place vacante, et qu'entre les aspirans se trouve un fils de notaire défunt, ayant les qualités requises par les loix, elle fera connaître à Sa Majesté Impériale qu'elle aimerait bien vouloir donner la préférence aux fils des notaires défunts". Parijs, C.A.R.A.N., BB/10/289.

³¹. *Journal officiel du gouvernement de la Belgique*, 1814, I, 7; *Pasin.*, 2e reeks, I, 23.

³². *Pasin.*, 2e reeks, III, 40, 10.

³³. *Pasin.*, 2e reeks, III, 109-110.

³⁴. *Journal officiel...*, 1814, I, 30-31.

³⁵. *Journal officiel...*, 1814, I, 149.

³⁶. *Journal officiel...*, 1814, I, 164; *Pasin.*, 2e reeks, I, 276.

door de ventôse-wet, of een akte waaruit de gemotiveerde weigering van de Kamer bleek, voegen.

Een koninklijk besluit van 4 april 1816 gaf aan twee leden van de commissie belast met het ontwerpen van nationale wetboeken, m.n. Kemper en Reuvens, de opdracht een nieuwe wet op het notariaat ter vervanging van de ventôse-wet op te stellen (Duinkerken, 1988, 51). Hierbij werd bepaald dat

“genoemde heeren de door hen te ontwerpen wet omtrent het notariaat, na den afloop der besoignes welke te Brussel over het Civiele Wetboek zullen gehouden worden, ter tafel zullen brengen van de geheele commissie”.

Kemper delegeerde blijkbaar zijn taak aan de E.C. Bondt.³⁷ Deze nam de Franse wetgeving als leidraad. Reuvens' ontwerp daarentegen zocht terug aansluiting bij het “oud-vaderlandse” recht (Duinkerken, 1996, 222). In het ontwerp-Reuvens diende de koning de notarissen te benoemen uit een dubbele lijst van kandidaten, voorgedragen door de plaatselijke besturen (art. 2). Om echter op die lijst te kunnen voorkomen, moest men beschikken over een certificaat van bekwaamheid “tot het oefenen van het notaris-ambt”, afgeleverd door het provinciaal gerechtshof na examinering (art. 5). Vrijgesteld hiervan waren evenwel diegenen die gedurende twee jaren als advocaat of drie jaren als procureur hadden gewerkt (art. 6). De notarissen stonden onder het toezicht van specifieke ambtenaren (art. 50-55). Het ontwerp-Bondt – zelf een notaris – voorzag nog twee klassen van notarissen: die van het platteland en die van de steden (art. 6). De duurtijd van de vereiste stage was afhankelijk van het feit of men al dan niet doctor in de rechten was (6 jaar tegenover 2 jaar) (art. 36). Merkwaardig in dit voorstel was het onderscheid naargelang er al dan niet een eerste klerk in de studie van de overleden notaris was, die voldeed aan de vereisten om deze op te volgen (art. 42 & 43). In voorkomend geval diende deze de rechtbank de klerk het certificaat te verlenen (art. 42). Indien niet, dan kon de “afstand doende notaris” of de erfgenamen van de overleden notaris, zijn kantoor “over doen aan een notaris van eene andere residentie” (art. 43). Pas als dit alles niet mogelijk bleek, stond het eenieder, die beantwoordde aan de vereisten om notaris te worden, vrij te kandideren (art. 44). In beide ontwerpen bleef het aantal notarissen gerelateerd aan het aantal inwoners. Ook verdween in beide voorstellen de instelling van Kamer van notarissen.³⁸ Omwille van

³⁷. Zowel het ontwerp van de Bondt als van Reuvens werden gepubliceerd door Duinkerken, 1988.

³⁸. De Nederlandse Wet op het Notarisambt van 1842 kende geen Kamer van notarissen meer.

tegenstelling tussen Noord en Zuid zouden deze ontwerpen geen verdere uitvoering krijgen.

6.3. Het was echter duidelijk dat de Souvereine Vorst allereerst de overheidscontrole op de Kamers en de benoemingen wou versterken. Een koninklijk besluit van 18 december 1816 bepaalde dat de aanvragen tot het bekomen van de *certificats de capacité* niet meer aan de Kamers, doch aan de commissaris-generaal van Justitie moesten gericht worden.³⁹ Deze moest de aanvragen om advies zenden naar de procureur-generaal, die ze op zijn beurt aan de bevoegde *procureur civil* en de Kamer moest bezorgen. Binnen de termijn door de procureur-generaal bepaald, moest de Kamer de kandidaten examineren. Hierdoor wilde men vertragingen in de ondervragingen vermijden, die bij sommige Kamers frequent voorkwamen. Dit leidde ertoe dat de Kamers, wanneer zij hiertoe verzocht werden door de procureur, de kandidaten ondervroegen en hen eventueel een certificaat verleenden, zelfs indien er geen vacante plaats was in hun ressort. Bovendien beschouwde men een dergelijk *certificat de moralité et de capacité* als een verworvenheid. Bij latere kandidaatsstellingen voor een ambt als notaris diende men dus niet opnieuw dit getuigschrift te bekomen.⁴⁰

7. DE ONTWIKKELING NA 1830

7.1. Een beperkt aantal notarissen

7.1.1. Ook na de Belgische omwenteling bleef het beperkt aantal notarissen behouden, zoals blijkt uit tabel 1. op de volgende bladzijde.

Deze relatief statische gegevens hoeven niet te verbazen. Artikel 31 van de ventôse-wet had immers kwantitatieve criteria voorzien voor het bepalen van het aantal notarissen. Deze bleven gehandhaafd tot de wet van 16 april 1927.⁴¹ Deze wet maakte een einde aan de indeling van de notarissen in drie klassen. Het aantal notarissen in de vijf grote agglomeraties – Brussel, Luik, Antwerpen, Gent en Charleroi – mocht ten hoogste één notaris bedragen per 6.500 inwoners. Dit gold ook voor de plaatsen waar de notarissen mochten instrumenteren in twee of drie kantons: Leuven, Brugge, Kortrijk, Ieper, Mechelen en Namen. Voor het overige gedeelte van het land werd het aantal notarissen

³⁹. *Pasin.*, 2e reeks, II, 393-394.

⁴⁰. Cf. de "Cahier des candidats au notariat en 1831", Algemeen Rijksarchief Brussel, Ministerie van Justitie, Algemeen Secretariaat, 704.

⁴¹. *Pasin.*, 1927, 138-144.

TABEL 1. EVOLUTIE VAN HET AANTAL NOTARISSEN

	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	Totaal
1841	68	500	412	980
1850	75	504	411	990
1860	74	501	420	995
1870	81	507	423	1011
1880	82	517	426	1025
1890	86	532	434	1052
1900	101	540	446	1087
1910	111	550	451	1112
1920	119	557	456	1132
1930	134	572	466	1172
1940	140	549	445	1134
1950	139	548	441	1128
1960	155	570	439	1164
1970	167	591	444	1202
1980	172	613	441	1226

Bron: F. Stevens, "Een kwantitatieve analyse van de notariële activiteit", in Cl. Bruneel e.a., *Geschiedenis van het notariaat in België* (ter perse).

TABEL 2. EVOLUTIE VAN HET AANTAL INWONERS/NOTARIS

	Rijk	Brussel	Vlaanderen	Wallonië
1841	4223	4933	4318	3990
1850	4471	5499	4366	4412
1860	4756	6357	4531	4742
1870	5032	6623	4714	5110
1880	5385	7603	4962	5472
1890	5769	8406	5324	5793
1900	6158	8450	5809	6061
1910	6676	9219	6377	6414
1920	6542	9056	6283	6202
1930	6904	8989	6794	6441
1940	7315	9103	7583	6420
1950	7672	9521	7958	6733
1960	7885	9191	8221	6988
1970	8029	9277	8316	7178

Bron: Stevens (F.), "Een kwantitatieve analyse van de notariële activiteit", in Cl. Bruneel e.a., *Geschiedenis van het notariaat in België* (ter perse)

vastgesteld op minimum twee en maximum zes per kanton. Uiteindelijk bepaalde de wet van 10 oktober 1967 het aantal standplaatsen op maximum één notaris per 5.000 inwoners in de gerechtelijke arrondissement met minder dan 75.000 inwoners; één per 6.000 in deze met meer dan 75.000 inwoners, doch minder dan 150.000; één per 7.000 in deze met meer dan 150.000 inwoners, doch minder dan 250.000 en één per 9.000 inwoners indien er meer dan 250.000 inwoners waren. Tabel 2 geeft een overzicht van de ontwikkeling van het aantal inwoners per notaris. Uiteraard heeft de beperktheid van het aantal notarissen zijn implicaties op de toegang tot het ambt.

7.1.2. Er was dus een strikte beperking van het aantal ambten, zodat het aantal kandidaat-notarissen het aantal vacante standplaatsen ruimschoots overtrof. Dit aanbod zou nog sterk vermeerderen door de ontwikkelingen sinds 1950. Op 24 maart 1948 diende senator G. Ciselet een wetsontwerp in dat het notariaat ook toegankelijk zou maken voor de vrouw.⁴² De houding van de voorzitter van de Federatie van Belgische notarissen was tekenend voor de oude vooroordelen: *"Je ne vous surprendrai point en me rangeant parmi ceux qui soutiennent que la place de la femme est à son foyer"* (Huyse & Sabbe, 1997, 96).⁴³ Een uitzondering leek hem wel mogelijk: weduwen van notarissen, die aan de overige vereisten voldeden, konden in een overgangperiode deze functie uitoefenen *"en cas de minorité d'un fils"*. Dit weerspiegelde én de stelling dat het notariaat een mannenzaak was én de preferentiële keuze voor opvolging. Uiteindelijk maakte de wet van 1 maart 1950 het ambt ook toegankelijk voor vrouwen.

Na de goedkeuring van het ontwerp in de Senaat, verklaarde de voorzitter van de Federatie dat de gevolgen ervan niet overdreven moesten worden. Hij meende dat er slechts weinig vrouwen notaris zouden worden, vermits het niet behoorde tot de gewoonte en hij ook niet inzag hoe zij het vertrouwen van het cliënteel zouden kunnen winnen (Stevens & Verwilghen, 1991, 55). Na de benoeming, bij koninklijk besluit van 14 mei 1955 van de eerste vrouwelijke notaris, leek deze stelling te beantwoorden aan de realiteit: hun aantal nam slechts heel geleidelijk toe.⁴⁴ Terecht wijzen Huyse en Sabbe op een aantal gegevens die duiden op een "opmars van de vrouw" in het notariaat

⁴² Parl. St, Senaat, 1947-48, nr. 318.

⁴³ Geciteerd in Parl. Hand., Kamer, 15 februari 1950, 8. Cf. met betrekking tot deze problematiek: Notarius, 1976.

⁴⁴ Het percentage vrouwen bij de nieuw-benoemde notarissen ontwikkelde zich van 0,1% (1) in 1955 over 0,3% (4) in 1960, 1,7% (8) in 1965, 1,0% (12) in 1970, 1,6% (19) in 1975, 2,8% (34) in 1980, 4,2% (52) in 1985, 5,5% (67) in 1990 tot bijna 8% (94) in 1996.

(Huyse & Sabbe, 1996, 95-96). Vooral de ontwikkeling van het aantal vrouwelijke licentiaten in het notariaat is hierbij een significant gegeven. Hun absolute toename – van 38 in 1980 tot 68 in 1990 – en de afname van het aantal mannelijke licentiaten in het notariaat – van 92 in 1980 tot 55 in 1990 –, leidt tot een vermeerdering van het relatieve aandeel van de vrouwen als mogelijke kandidaat-notarissen.

7.2. Naar een verwetenschappelijking van het ambt

7.2.1. Overeenkomstig het besluit van 18 december 1814, verdedigde ook na de Belgische Omwenteling de opeenvolgende bewindslieden de stelling dat de *certificats de capacité et de moralité* niet afgeleverd werden met het oog op een vacante plaats in een bepaald arrondissement, maar integendeel op een algemene wijze. Of, zoals de minister van Justitie d'Anethan het stelde tijdens de vergadering van de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 14 januari 1847, men beschouwde de kandidaat "*comme étant apte à remplir les fonctions de notaire dans tout le pays, peu importe la Chambre des notaires devant laquelle il avait été interrogé*".⁴⁵ Aanleiding tot deze verklaring was de benoeming van een notaris in het kanton Brecht, zonder dat de Kamer van het arrondissement Antwerpen hierover advies had uitgebracht.

7.2.2. Tussen de overheid en de Kamers van notarissen – hoofdzakelijk deze van de grote steden – ontstonden tijdens de veertiger jaren van de 19e eeuw vrij grote spanningen. Een vonnis van 12 december 1846, bevestigd bij arrest van het hof van beroep te Brussel van 8 maart 1847, volgde de opinie van de Kamer van Brussel en stelde, tegen de visie van de procureur des konings in, dat de Kamer effectief een kandidaat een certificaat mocht weigeren zonder deze geëxamineerd te hebben.⁴⁶ De spanning steeg ten top naar aanleiding van de benoeming, bij koninklijk besluit van 8 juli 1847 van Stinglhamber, voormalig notaris te Sint-Joost-ten-Noode, tot notaris te Brussel en van Sroyen, kandidaat-notaris, tot notaris te Sint-Joost-ten-Noode, zonder dat hierbij de Brusselse Kamer een certificaat had verleend.⁴⁷ Deze protesteerde hiertegen op de meest energieke wijze. Na een tevergeefs verzoekschrift aan de Koning, leidde deze Kamer een geding in tegen de twee nieuw-benoemde notarissen,

⁴⁵. Parl. Hand., Kamer, 1846-47, 14 januari 1847, 486.

⁴⁶. Pasicrisie, 1847, II, 195-198; La Belgique Judiciaire, 5 (1847), 517.

⁴⁷. Le Moniteur du notariat belge, organe officiel de la confédération des notaires, 1 (1847), 82. Deze examinatie liet overigens niet altijd toe de "waarde" van de kandidaat te appreciëren. Cf. de examenvragen gepubliceerd in: La Belgique Judiciaire, 4 (1845-46), 210.

omdat zij, door hun eedaflegging, een handeling als notaris hadden verricht en zij dit ambt niet mochten uitoefenen vermits hun benoemingsbesluit onwettig was.⁴⁸ In zijn vonnis, dd. 24 juli 1847, bevestigde de Brusselse recht-bank van eerste aanleg echter de geldigheid van de benoeming.⁴⁹

Het notariaat verweet in feite de regering dat deze "*s'est souvent servi de son autorité dans un intérêt purement politique*".⁵⁰ Dat dit niet geheel onterecht was, blijkt uit een benoemingsdossier van 1833.⁵¹ Hier werd uiteindelijk iemand benoemd die noch door de Antwerpse Kamer van notarissen noch door de procureur des konings in hun gemotiveerde adviezen was voorgedragen. Wel had de procureur-generaal in zijn advies terzake gesteld dat "*dans deux ou trois ans, on aura pu apprécier s'il mérite un avancement*" – de betrokkene was immers slechts enige maanden voordien benoemd tot notaris derde klasse. De gouverneur had hem als tweede gerangschikt: "*On m'assure aussi que sa conduite politique ne laisse rien à désirer*". De betrokkene werd wel aanbevolen door de burgemeester van Geel en voormalig afgevaardigde in de Volksraad, Le Bon, en het was de minister van Binnenlandse Zaken die deze aanbevelings-brief had overgemaakt ...⁵²

7.2.3. Het schrijven van de Procureur-Generaal weerspiegelde ook de visie dat de indeling in drie klassen van de notarissen een zekere hiërarchie inhield. Men moest a.h.w. via de lagere derde en tweede klasse de nodige expertise verkrijgen vooraleer men tot notaris eerste klasse benoemd kon worden. Dit gebruik zou echter in de loop van de 19de eeuw in onbruik geraken. De problematiek van de drie klassen zou bovendien tot 1927 de hele hervorming van het notariaat hypothekeren. Nochtans had de oprichting, in 1832, van een hof van beroep te Gent, dat tot een herkaveling van de ressorten van de notarissen leidde, weinig reactie uitgelokt. Niettegenstaande reeds in 1834 een eerste ontwerp werd ingediend tot herziening van die indeling, bood pas de wet van 5 april 1927 een oplossing voor deze problematiek (Stevens, 1990, 405-424). De eenvormigheid in deze wet had ook implicaties voor de duurtijd van de stage, die tot drie jaar herleid werd. In de ventôse-wet was deze gerelateerd aan de klasse van notarissen en schommelde tussen 3 en 6 jaar.

⁴⁸. *Le Moniteur du notariat belge*..., 1 (1847), 82-84; 96-100; 104-106.

⁴⁹. *Le Moniteur du notariat belge*..., 1 (1847), 104-106.

⁵⁰. "Exposé des motifs" van de statuten van de "Confédération des notaires de Belgique", in *Le moniteur du notariat belge*..., 1 (1847), 2.

⁵¹. Algemeen Rijksarchief Brussel, Ministerie van Justitie, Algemeen Secretariaat, 709.

⁵². Zie over Le Bon: F. Prims, Karel-Theodoor Le Bon. *Een halve eeuw Kempische geschiedenis. 1777-1884*, Antwerpen, 1935.

7.2.4. De opvolging van d'Anethan, in augustus 1847, door de Haussy, leek een einde te maken aan de spanning tussen het ministerie van Justitie en "het notariaat".⁵³ Toch berichtte, eind november 1847, *Le Moniteur du notariat belge, organe officiel de la confédération des notaires* nog dat in het Naamse het gerucht de ronde deed dat een notaris was benoemd zonder dat de Kamer hierbij was geraadpleegd. Men wou echter deze zaak niet laten escaleren, vermits een hervorming van het notariaat in het vooruitzicht lag.⁵⁴

De troonrede van 11 november 1845 had deze hervorming reeds aangekondigd.⁵⁵ Het wetsontwerp, ingediend door de minister op 29 april 1846, voorzag als toelatingsvereisten tot het notariaat dat de betrokkenen burgerlijke en politieke rechten moesten hebben, minstens vijfentwintig jaar oud zijn, een stage van vijf jaar hebben vervuld en een *certificat de capacité* moesten kunnen voorleggen (art. 10).⁵⁶ Een koninklijk besluit diende de materies en de vorm van het examen voor het bekomen van dit certificaat vast te stellen (art. 11). De examinatie moest gebeuren door de Kamer van notarissen in aanwezigheid van de voorzitter van de rechtbank en van de procureur of van hun vertegenwoordigers (art. 12). De Kamer moest haar beslissing voorleggen aan de voorzitter en de procureur. Tijdens de vergadering van de Kamer van Volksvertegenwoordigers van 4 februari 1848 diende de minister van Justitie een aantal amendementen bij dit ontwerp in.⁵⁷ Fundamenteel hierbij was dat de minister het ontwerp van de centrale sectie overnam betreffende de vereiste van het behalen van een *diplôme (!) de capacité* (en dus geen *certificat*), verleend door een jury. De centrale sectie had geopteerd voor een jury, samengesteld uit drie notarissen, afgevaardigd door de Kamer van notarissen, de voorzitter en procureur van de rechtbank. Vooral de notarissen van de eerste en tweede klasse steunden deze optie. De minister daarentegen opteerde voor een "*jury composé comme le jury universitaire*", samengesteld uit drie universiteitsprofessoren, twee magistraten of advocaten en twee notarissen, die eenmaal per jaar zou zetelen te Brussel, Gent en Luik.⁵⁸ De stage werd herleid tot drie jaar. Tijdens de discussie in de Kamer op 17 februari 1848 rees er echter zo'n grote onenigheid, hoofdzakelijk met betrekking tot het ressort, dat de minister besloot de behandeling van het ontwerp te verdagen.⁵⁹

53. "Si, ..., nos renseignements sont exacts, la lutte entre le notariat et l'administration serait terminée...", *Le Moniteur du notariat belge*..., 1 (1847), 221.

54. *Le Moniteur du notariat belge*..., 1 (1847), 245.

55. *Parl. Hand.*, 1845-46, 11 november 1845, 2.

56. *Parl. Hand.*, 1845-46, 29 april 1846; tekst van het ontwerp: *Parl. Hand.*, 1845-46, nr. 200 & 264.

57. *Parl. Hand.*, 1847-48, 4 februari 1848, 740 e.v.

58. *Parl. Hand.*, 1847-48, 12 februari 1848, 821.

59. *Parl. Hand.*, 1847-48, 17 februari 1848. Een koninklijk besluit van 2 september 1848 riep

Dit bezorgde de *Confédération des notaires de Belgique* nieuwe hoop. Tijdens haar algemene vergadering van 19 april 1848 poogde ze niet alleen de bevoegdheden van de Kamers te behouden, maar deze zelfs te versterken.⁶⁰ Vaststellende dat zowel de centrale sectie als de regering een grotere theoretische kennis bij de kandidaat-notarissen nastreefden, pleitte de vergadering voor de oprichting door de Kamers van "*chaires spéciales agréées par le gouvernement*", waar de toekomstige kandidaten meerdere keren per week onderricht zouden krijgen in het burgerlijk en handelsrecht. Vooral voor de kandidaten voor een standplaats eerste of tweede klasse leek dit aangewezen. Het notariaat kon dus wel instemmen met de noodzaak van theoretische en praktische kennis, maar bleef bij de stelling dat de cursussen niet verplicht mochten zijn en dat de Kamers de geschikte instelling waren om kandidaten te examineren.⁶¹

7.2.5. Toch zou deze visie het niet halen. Hoewel de minister nog tijdens de discussie in de Kamer op 14 februari 1848 stelde

"qu'il n'existe qu'une analogie extrêmement éloignée entre la question du jury universitaire et celle du jury que nous proposons pour l'admission au notariat",

voorzag het ontwerp van wet op het hoger onderwijs, in de Kamer voorgesteld op 22 maart 1849, dat niemand nog tot notaris zou kunnen benoemd worden indien hij, behoudens de overige vereisten, geen examens had afgelegd voor een kandidaats-jury in de rechten over het elementaire burgerlijk recht en de organieke wetten over het notariaat, met inbegrip van de financiële wetten terzake.⁶² Enerzijds wou men de vereiste van doctor in de rechten niet opleggen aan notarissen, anderzijds stelde men

"l'épreuve qu'ils subissent aujourd'hui laisse trop à désirer pour qu'il ne soient pas utile d'y substituer un examen plus sérieux" (Verstegen, 1990, 149-192 en aldaar geciteerde literatuur, *adde* Gyselinck, 1961, 3-17).

een nieuwe commissie in het leven. Algemeen Rijksarchief Brussel, Varia van het Ministerie van Justitie, 19. Deze pleitte eveneens voor een theoretische én een praktische vorming. Rutgeerts verdedigde hierin de inrichting aan de universiteiten van een aantal cursussen voor kandidaat-notarissen, die hierover zouden ondervraagd worden door een centrale examenjury te Brussel, bestaande uit vier universiteitsprofessoren, twee notarissen en één ambtenaar, naar analogie met de situatie voor de juristen en de geneesheren. De commissie opteerde in haar voorstel in januari 1849 uiteindelijk voor de benoeming door de Koning uit een dubbele lijst van kandidaten, de ene voorgedragen door de Kamers, de andere door de Rechtbank van Eerste Aanleg.

⁶⁰. *Le Moniteur du notariat belge*..., 1 (1848), 406-407.

⁶¹. *Le Moniteur du notariat belge*..., 1 (1848), 643.

⁶². *Parl. Hand.*, 1848-49, nr. 193.

Tijdens de besprekingen in de centrale sectie stelde zich echter vrij snel een probleem, zoals bleek uit het verslag van Delfosse tijdens de zitting van 30 juni 1849 in de Kamer.⁶³ Het ontwerp voorzag immers voor de universitaire jury enkel in een theoretisch examen. Dus moest de praktische kennis, de redactie van akten, nog blijken uit een certificaat, afgeleverd door de Kamers van notarissen. Derhalve stelde men voor een speciale jury samen te stellen om én de theoretische én de praktische proef te examineren, wat resulteerde in artikel 65 van de wet. Artikelen 33 en 44 van de ventôse-wet werden hierdoor afgeschaft. Tijdens de vergadering van 14 juli 1849, had de minister van Justitie nog een aantal notarissen gerust gesteld door te benadrukken dat dit niet impliceerde dat de Kamers volledig buiten spel werden geplaatst.⁶⁴ Hun advies zou in de toekomst nog worden gevraagd. Een ministeriële circulaire van 3 januari 1851 bepaalde dat, naast het inwinnen van adviezen van de voorzitter van het hof van beroep, van de procureur-generaal bij dat hof en van de gouverneur, ook de Kamers van notarissen dienden geraadpleegd (Demblon, 1990, 258-259). Deze circulaire raadde zelfs het houden door de gerechtelijke autoriteiten van een register van kandidaten aan. De vereiste van het slagen in een examen voor kandidaat-notarissen bleef behouden in de wet van 1 mei 1857 betreffende de academische graden.⁶⁵ Wel voorzag artikel 16 van deze wet dat naast de redactie van akten in het Frans, de kandidaten eventueel het bewijs konden leveren van hun vaardigheid om akten in het "Vlaams" of het "Duits" op te stellen. Doctors in de rechten werden vrijgesteld van het examen over het Burgerlijk wetboek. Artikel 2 van de wet van 27 maart 1861 stelde bovendien dat niemand toegelaten kon worden tot het examen van kandidaat-notaris indien hij niet de graad had van *gradué en lettres* of met succes een gelijkwaardig examen had afgelegd.⁶⁶ Van 1850 tot 1859, onder het regime van de wet van 1849, schreven zich in het totaal 969 kandidaten in voor het examen aan de vier Belgische universiteiten. 581 onder hen behaalden ook het diploma van kandidaat-notaris. Onder het stelsel van de wet van 1857 en 1861 bedroeg het aantal ingeschrevenen 1.453, waarvan 837 slaagden. Tijdens deze laatste periode werden 647 kandidaat-notarissen tot notaris benoemd.⁶⁷

7.2.6. Het voorstel van de centrale sectie dat alleen doctors in de rechten het examen van kandidaat-notaris konden afleggen, werd niet weerhouden in

⁶³. *Parl. Hand.*, Kamer, 1848-49, 30 juni 1849, 1737-1738.

⁶⁴. *Pasin.*, 1849, 354.

⁶⁵. *Pasin.*, 1857, 166.

⁶⁶. *B.S.*, 31 maart 1861.

⁶⁷. *La Belgique Judiciaire*, 34 (1876), 241-242.

de wet van 20 mei 1876.⁶⁸ Wel werd de graad van *gradué en lettres* afgeschaft. De opleiding tot kandidaat-notaris, die twee jaar duurde, omvatte de encyclopedie van het recht en een historische inleiding tot het burgerlijk recht; het burgerlijk recht en de organieke wetten over het notariaat en de fiscale wetgeving die er betrekking op had. Doctors in de rechten moesten slechts over deze laatste twee materies geëxamineerd worden. Bovendien voorzag de wetgeving een praktische proef, m.n. het opstellen van een akte. De wet van 10 april 1890 veranderde deze opleiding grondig.⁶⁹ Alleen diegenen die zes jaar *humaniora*, inclusief retorica, met vrucht hadden gevolgd, werden toegelaten. De duurtijd van de studie van kandidaat-notaris werd uitgebreid tot drie jaar. De theoretische leerstof waarover geëxamineerd werd, werd grondig uitgebreid. Initieel voorzag het ontwerp geen praktische proef meer. Onder druk van het notariaat werd deze terug in de wet opgenomen.⁷⁰ De wet van 21 mei 1929 zou uiteindelijk voorzien in de inrichting van de graad van licentiaat in het notariaat in het notariaat, die men kon behalen na twee jaar studies.⁷¹ Wel moest men kandidaat in de letteren (2 jaar) zijn, vooraleer men deze studies kon aanvangen. Uiteindelijk hervormde het koninklijk besluit van 1 augustus 1969 de opleiding en realiseerde zich de wens van een aantal parlementariërs van 1876: de studies voor de graad van licentiaat in het notariaat (1 jaar) zijn slechts toegankelijk voor licentiaten in de rechten (5 jaar).

7.3. Preferentiële opvolging en venaliteit

7.3.1. Een besluit van de Regent van 16 maart 1831 weigerde een voorwaardelijk ontslag met aanduiding van de opvolger. Belangrijk hierbij was evenwel de overweging dat

“l’esprit des lois organiques du notariat permet d’accueillir avec quelque faveur le v eu d’un ancien notaire pour un fils ou un clerc qui, réunissant d’ailleurs les conditions requises aura été longtemps associé à ses travaux et à la confiance de la clientèle”.⁷²

^{68.} *Par. Hand.*, 1875-76, 8 april 1876, 788.

^{69.} *Pasin.*, 1890, 93-107.

^{70.} Cf. A. Nyssens, “Enseignement pratique. Le projet de loi sur l’enseignement supérieur et les programmes des examens”, in *Revue pratique du notariat belge*, 1887, 225-239.

^{71.} *Pasin.*, 1929, 426-427.

^{72.} *Pasin.*, 1831, 259.

Toch diende dit volgens de Regent beperkend geïnterpreteerd te worden. M.a.w., zelfs juist na de totstandkoming van de Belgische grondwet (7 februari 1831) oordeelde men dat dit principe niet in strijd met de gelijke toegang van alle Belgen tot de burgerlijke en militaire ambten (art. 6). Wel waarschuwde de gouverneur van de provincie Antwerpen in een advies dd. 2 mei 1832:

“Ce n’est qu’à mérite égal que la qualité de fils ou neveu pourrait, en règle générale, être un motif de préférence. S’il en était autrement, le plus souvent le mérite et l’ancienneté seraient sacrifiés à des convenances particulières et les places de notaires deviendraient le patrimoine presqu’exclusif d’un certain nombre de familles”.⁷³

Dit kaderde in de politiek gevolgd onmiddellijk na de revolutie, toen de regering soms afweek van het algemeen principe *a priori* voorrang te verlenen aan de zonen van notarissen.⁷⁴ Vrij snel haalde de traditie terug de bovenhand en wogen de argumenten van continuïteit, vertrouwdsheid met de studie en het cliënteel, erkentelijkheid jegens de overleden notaris en steun voor zijn weduwe terug zwaar door in *quasi* alle gemotiveerde adviezen niet alleen van de Kamer van notarissen, doch ook van de procureur des konings, van de procureur-generaal en zelfs van de gouverneur. In een schrijven van 3 mei 1864 meldt de minister van Justitie aan de Koning:

“l’espèce d’hérédité de famille consacrée par l’usage prend surtout sa source dans son intérêt de la clientèle de l’étude...”.⁷⁵

Anderzijds verdween in de loop van de 19de eeuw de gewoonte dat een notaris van derde, resp. tweede klasse voorrang had op een kandidaat-notaris, resp. notaris tweede klasse, voor een benoeming tot notaris tweede, resp. eerste klasse.

7.3.2. Het einde van de 19e eeuw kondigde zich aan als een woelige periode voor het notariaat: een toenemende concurrentie van zaakwaarnemers, problemen met betrekking tot de honoraria en de verjaringen, verhoogde jurisprudentiële aansprakelijkheid van de notarissen, de crisis van de rurale economie, een aantal notariële crashes (Stevens & Verwilghen, 1991, 24). Ook de problematiek van de toegang tot het ambt kwam terug aan de orde. Sommigen, zoals F. De Potter, gewezen notaris én in een kanton én in een

⁷³. Algemeen Rijksarchief Brussel, Ministerie van Justitie, Secretariaat-generaal, 709.

⁷⁴. Brief van de gouverneur van de provincie Antwerpen aan de minister van Justitie, dd. 28 juli 1834, Algemeen Rijksarchief Brussel, Ministerie van Justitie, Secretariaat-generaal, 709.

⁷⁵. Algemeen Rijksarchief Brussel, Ministerie van Justitie, Secretariaat-generaal, 709.

ressort van een hof van beroep, pleitten voor de vrijheid van het notariaat, mits objectieve intellectuele waarborgen, zoals een universitair diploma (De Potter, 1890). Een speciale commissie van de "Fédération des candidats-notaires de Belgique" stelde begin 1893 een hervorming voor.⁷⁶ De minimumleeftijd om tot notaris benoemd te kunnen worden diende volgens hen verhoogd tot dertig jaar. Alleen eerste klerken, titel die men uitsluitend zou kunnen verkrijgen na een praktisch examen, zouden in aanmerking kunnen komen. De kandidaatstelling diende te gebeuren vijftien dagen na de bekendmaking van de vacature in het Staatsblad. Uiteindelijk diende de koning de notarissen te benoemen uit een dubbele lijst van kandidaten, de ene voorgedragen door de rechtbank van eerste aanleg, de andere door de Kamer van notarissen.⁷⁷ Meer nog dan tegen "familiale" opvolging, verzette de kandidaat-notarissen zich tegen "politieke" benoemingen, zoals blijkt uit hun grieven in 1895:

"Mieux vaut cent fois se faire un ardélon politique, jouant le rôle de la mouche du coche, ou un homme d'intrigue, que de perdre son temps à acquérir l'art notarial".⁷⁸

Toch bleef de minister van Justitie Lejeune in 1894 de traditie verdedigen van opvolging van een vader-notaris door zijn zoon. Dit mocht zich wel niet uitbreiden tot de collateralen.⁷⁹ De kandidaat-notarissen daarentegen zouden nog in 1895 pleiten voor benoemingen "*dans la plus large mesure*" volgens anciënniteit.⁸⁰ Nog op 1 oktober 1900, kantte procureur-generaal Van Iseghem zich in zijn openingsrede voor het hof van beroep te Gent tegen een examen, omdat dit een einde zou maken aan het privilege "*consacré en faveur des fils et gendres*", gebruik "*conforme à l'équité et à l'esprit de la loi de ventôse*".⁸¹

7.3.3. Begin 1921 gaf de benoeming van een nieuwe notaris te Brecht, waar mr. Van Olmen niet werd opgevolgd door zijn zoon, aanleiding tot grote beroering binnen het notariaat. Onmiddellijk ondernam de Federatie van Belgische notarissen de nodige stappen om uit te maken of het hier een nieuwe politiek van de minister van Justitie betrof. Blijkbaar was deze "overhaast" tewerk gegaan (Stevens & Verwilgehen, 1991, 41-42). Dit bleek ook tijdens besprekingen in het parlement in de loop van 1922, toen een aantal volksvertegenwoordigers vroeg of de regering van plan was af te wijken van deze oude tra-

76. *Le moniteur du notariat belge*..., 47 (1893), 169-170.

77. *Journal du notariat et de l'enregistrement*, 1894, 11-15.

78. *Journal du notariat*..., 1895, 76.

79. *Parl. Hand.*, Kamer, 14 maart 1894.

80. *Journal du notariat*..., 1895, 323-324.

81. *Annales du notariat et de l'enregistrement*, 1901, 40.

ditie van opvolging, indien hiertoe geen zwaarwichtige motieven bestonden. Het antwoord van de minister kaderde opnieuw volledig in de klassieke geplogenheden. Na vastgesteld te hebben dat openbare ambten niet erfelijk zijn en conform de grondwet alle Belgen gelijke toegang hiertoe hebben, bleef hij toch bereid de voorkeur te geven aan de zonen van notarissen, indien zij beschikten over "*des titres indiscutables à la succession de l'office paternel*".⁸²

7.3.4. Het wetsontwerp Vermeylen, op 30 september 1964 in de Senaat ingediend, stelde o.m. een nieuwe procedure van benoeming voor om een einde te maken aan misbruiken die konden voortvloeien uit overeenkomsten met betrekking tot de overgave van minuten en repertoria.⁸³ Alle opgevallen of nieuw opgerichte standplaatsen zouden in het *Staatsblad* moeten worden bekendgemaakt. Een nieuwe titularis zou niet eerder dan één maand na deze bekendmaking mogen worden benoemd en na advies van de eerste voorzitter van het hof van beroep, van de procureur-generaal bij dat hof en van de Kamer van notarissen van de toekomstige standplaats van de kandidaat.⁸⁴ In de loop der besprekingen aanvaardde men dat de minister zou kunnen beslissen de kandidaturen, die meer dan vijftien dagen na de bekendmaking van de vacature waren ingediend, niet te behandelen. Wel stelde de Memorie van toelichting uitdrukkelijk:

"De nieuwe procedure voor het benoemingsstelsel wijzigt in genen dele het recht dat de minister op grond van een lange traditie aan zichzelf heeft toegekend om, bij gelijke aanspraken en verdiensten, de voorkeur te geven aan de bloedverwanten en aanverwanten in rechte lijn van de notaris wiens plaats is opgevallen, of aan de eerste klerk die tot de welvaart van het notariskantoor heeft bijgedragen".

Ook het verslag van de commissie van justitie van de Senaat van 9 maart 1965 stelde dat "*die democratisering [van de benoemingsprocedure] mag niet breken met een lange traditie*", traditie die "*goed is voor de stabiliteit van het notariaat zowel als voor de familiebelangen*".⁸⁵ Op 24 maart 1965 werd dit ontwerp in de Senaat goedgekeurd en overgezonden naar de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Uiteraard realiseerde dit ontwerp niet alle door de notarissen gewenste

⁸². *Revue pratique du notariat belge*, 1922, 219. Cf. M.b.t. de benoemingen tijdens de Eerste Wereldoorlog: E. Nys & E. Remy, "Les nominations de magistrats et de notaires par l'occupant", *La Belgique Judiciaire*, 1919, 5-10.

⁸³. *Parl. St.*, Senaat, 1963-1964, nr. 339.

⁸⁴. Initieel voorzag het ontwerp een "met redenen omkleed advies". Na het advies van de Raad van State, die stelde dat dit een "bron van veel beroepen tot nietigverklaring bij de Raad van State" zou kunnen zijn, verdween deze vereiste uit het ontwerp.

⁸⁵. *Parl. St.*, Senaat, 1964-1965, nr. 181.

veranderingen (Stevens & Verwilghen, 1991, 64-65). In overleg met de Federatie van notarissen werd het ontwerp Vermeylen zelfs door de minister van justitie Wigny geamendeerd en de nieuwe tekst aan de Raad van State voorgelegd. In 1968 publiceerde *Notarius*, het tijdschrift van de Federatie, in de derde aflevering een "Special Ventôse", het wetsontwerp en de verschillende amendementen om een "*laatste debat voor de stemming binnen het notariaat*" uit te lokken ...⁸⁶ Omwille van de constitutionele problemen waarmee de regering eind zestiger jaren af te rekenen kreeg, geraakte de hervorming van de ventôse-wet echter in het slop.

Het grootste probleem voor het imago van het notariaat bij het grote publiek in het begin der zeventiger jaren was ongetwijfeld dat van de financiële transacties bij de overdracht van kantoren en een aantal geruchtmakende notariële crashes. Om hieraan een einde te maken, gaven de voorzitters van de Kamers de raad van beheer en het directiecomité van de Federatie op 30 mei 1972 volmacht om onderhandelingen te voeren met de minister om een procedure uit te werken met betrekking tot de opvolging en de overname van de protocollen (Stevens & Verwilghen, 1991, 74-75). Dit leidde in de loop van 1975 tot een "protocol" tussen beide partijen, waarbij het systeem van preferentiële opvolger werd bevestigd (De Decker, 1990, 97; Van Tricht, 1995, 443-444).⁸⁷

7.3.5. De tweeledigheid van het notarisambt, m.n. openbaar ambt versus vrij beroep; de invordering voorzien in artikel 59 van de ventôse-wet van honoraria voor akten waarvoor deze nog verschuldigd zijn en hun aandeel in de uitgften bij de overname van minuten en de Franse situatie, waar in 1816 een "*droit de représentation*" werd ingevoerd, heeft ook in België geleid tot pogingen van individuen om het ambt a.h.w. te beschouwen als "*privé-bezit*". Steeds heeft de overheid, net als de Federatie van notarissen, benadrukt dat het ambt "verkoop" niet kon en hiertegen gereageerd. Het bleek hier om een moeilijk uit te roeien fenomeen te gaan, zoals de veelvuldige omzendbrieven terzake aantonen. Het reeds vermelde besluit van de Regent van 16 maart 1831 stelde uitdrukkelijk dat deze ambten "*ne sont pas vénales*" (Demblon, 1990, 256). Dit principe werd nogmaals herhaald in circulaires van 20 juli 1843 en 14 mei 1892 (Demblon, 1990, 257 & 263).⁸⁸ Niettegenstaande deze herhaalde instructies, bleef de verkoop van notariële ambten een ware kwaal:

⁸⁶. Een van deze amendementen voorzag de vereiste van een specifiek getuigenschrift van notariële praktijk.

⁸⁷. Een wetsvoorstel dd. 22 mei 1990 voorzag dat de notarissen "rijksambtenaren" werden i.p.v. "ambtenaren" die benoemd zouden worden na een "vergelijkend examen". *Parl. St.*, Kamer, 1979-1980, nr. 562. Merkwaardig is wel dat men in het midden van de 19e eeuw van de notarissen geen ambtenaren s.s. wou maken omwille van de staatsfinanciën.

⁸⁸. Cf. Ook *Le moniteur du notariat*..., 1892, 166.

"Il est devenu notoire qu'il se fait aujourd'hui un trafic des charges notariales. Les démissions s'achètent, on sait même quelles sont les études à vendre et le prix auquel elles sont à acheter".

Soms gebeurde dit vrij openlijk, zoals in het Naamse, waar in 1904 de weduwe van een notaris eerst aankondigde dat zij "*s'est décidée à continuer les affaires, comme par le passé*" en enige weken nadien berichtte dat zij voornemens was alles over te dragen bij openbare verkoop aan de notaris die het meest zou bieden... (Stevens & Verwilgen, 1991, 98). Iets "subtieler" waren aankondigingen in kranten.⁸⁹

8. EN VANDAAG ...

8.1. Op 14 mei 1990 kondigde de voorzitter van het Europese parlement aan dat een ontwerp-resolutie van L. Pires *e.a.* over de situatie en de organisatie van het ambt van notaris werd verwezen naar de commissie juridische zaken en rechten van de burger. Op 1 december 1993 werd een ontwerp-resolutie goedgekeurd en het verslag neergelegd ter griffie op 9 december. Op basis van dit "Verslag Marinho", verslag genoemd naar haar rapporteur L. Marinho, keurde het parlement een resolutie goed om een einde te maken aan de discriminatie tot de toegang van het ambt op grondslag van de nationaliteit.⁹⁰ Vooral nog blijft de impact van "Europa" op het notariaat nog vrij beperkt.

8.2. Wel is sinds 1991 in België een nieuwe herziening van de ventôse-wet in voorbereiding. In een eerste voorontwerp werd in de inrichting van een bekwaamheidsproef voorzien.⁹¹ Hoewel de toenmalige minister van Justitie de Federatie liet weten dat het "protocol" van kracht zou blijven tot de inwerkingtreding van de nieuwe wet over het notarisambt, werd dit protocol "opgeschort" vanaf 1 juli 1996 en werd per 1 augustus in een nieuwe procedure voorzien.⁹² In het nieuwe wetsontwerp dient een adviescomité zich uit te

⁸⁹. "A remettre, très bonne étude dans le sud du pays. Ecr. bur. journ., sous nr. ...", *La Libre Belgique*, 9 februari 1973.

⁹⁰. Dit verslag blinkt niet uit door nauwkeurigheid. Zo stelt het dat het ambt in België "verkoopbaar" en "vererfelijk" is, terwijl - steeds volgens het verslag - de studieduur van "licentie notarieel recht" 4 jaar duurt, waar deze slechts 1 jaar duurt, doch enkel toegankelijk is voor licentiaten in de rechten (5 jaar). *Europees Parlement. Zittingsdocumenten*, 9 december 1993, A3-0422/93. Cf. ook *European Report*, 22 januari 1994 (nr. 1919) & *European Report. Document*, februari 1994 (supplement bij *European Report*, nr. 1922).

⁹¹. "Discours du ministre lors du centenaire de la Fédération des notaires", in *Congres gazette. Notarius. Extra Congres*, 11 oktober 1991.

⁹². *De Standaard*, 3 juli 1996. Cf. ook "Nieuwe procedure voor ontslag en benoeming van

spreken over de kandidaten op basis van een aantal criteria. Over de vereisten van wetenschappelijke en juridische vaardigheden van de kandidaat, net als zijn professionele en humane vaardigheden om een notariskantoor te beheren, is iedereen het eens. Ook over de vereiste van leeftijd en stage. Gevoeliger ligt het criterium van continuïteit, m.n. de specifieke geschiktheid van een kandidaat om de continuïteit van de dienstverlening in een welbepaald kantoor te verzekeren en de vertrouwensband die gegroeid is tussen een specifiek cliënteel en het over te nemen kantoor, te vrijwaren. Op 18 juli 1997 bereikten de regeringspartijen terzake een overeenkomst (Huyse, 1997, 129). Continuïteit werd als uitdrukkelijke vereiste uit het ontwerp geschrapt. Wel vermeldt de Memorie van toelichting nog steeds het belang van deze continuïteit.⁹³ Zoals Luc Huyse het terecht stelt, blijft het wachten op de "lakmoesproef" (Huyse, 1997, 129). Maar alleszins is nu een onderscheiden discussie mogelijk over de instelling van het notariaat en de toegang tot het ambt.

9. BESLUIT

Het hybride statuut van het notariaat – enerzijds een vrij beroep en anderzijds een openbaar ambt – heeft ertoe geleid dat de opleiding en de toegang tot het notarisambt vrij snel niet meer beantwoordden aan de revolutionaire principes van gelijkheid en een selectie op basis van een *concours*. Bleef de uiteindelijke benoeming behoren tot de bevoegdheid van de uitvoerende macht, het notariaat slaagde er vrij snel in bij de evaluatie van de kandidaat-notarissen een cruciale rol te spelen. Mede door het beperkt aantal standplaatsen, leidde dit tot een aansluiten met de corporatieve tradities van het ancien régime. Toch ging dit in onze gewesten niet zo ver als in Frankrijk, waar een fiscale wet van 1816 de *droit de représentation* officieel bevestigde.

De toenemende spanning tijdens de eerste helft van de 19de eeuw tussen "de politiek", die het notariaat een quasi-venaliteit verweet, en "het notariaat", dat de politieke benoemingen aan de kaak stelde, had een ingrijpende wijziging van de evaluatie van de kandidaat-notarissen tot gevolg. Niet meer het notariaat zelf, maar een objectief criterium – het behalen van een universitaire graad – diende de beroepsbekwaamheid van de kandidaat te waarborgen. Bij elke hervorming van de universitaire wetgeving, zouden trouwens de eisen hier-

notarissen" in *Notarius*, 31 (1996), 214-215. Hierbij dient gewezen op de turbulenties die een vordering bij de Raad van State tegen vier benoemingen in rechte lijn in het Antwerpse voordien had veroorzaakt.

⁹³ Mededeling van de minister van Justitie op het Congres van de notarissen te Aalst op 25 september 1997.

voor verstrengen. Anderzijds bestendigde het systeem van preferentiële benoemingen bij het publiek de idee van een notariaat als een "familiepatrimonium", systeem dat trouwens op regelmatige tijdstippen in vraag werd gesteld. Of recente politieke maatregelen dit zullen veranderen, valt nog af te wachten.

BIBLIOGRAFIE

- BADINTER (R.), *Une autre justice. 1789-1799*, Parijs, 1989.
- DE DECKER (H.), "Over de overdracht van notariskantoren en "interimovereenkomsten", *T. Not.*, 54 (1990), pp. 91-99.
- DE POTTER (F.), *Le notariat belge et l'intérêt publique. Considérations sur l'opportunité d'une révision de la loi du 25 ventôse an XI et sur plusieurs autres questions corrélatives*, Brussel, 1890.
- DUINKERKEN (B.), *Notariaat in overgangstijd. 1796-1842*, Amsterdam, 1988.
- DUINKERKEN (B.), "Storia del notariato nel regno dei Paesi Bassi durante il diciannovesimo secolo" in P.L. NEVE e.a., *Il notariato tra Belgio e Paesi Bassi dalle origine ai nostri giorni*, Milaan, 1996, pp. 211-235.
- FOBE (A.), *Histoire du notariat (Répertoire notarial, XI, Droit notarial, I)*, Brussel, 1973.
- FOIRET (F.), *Une corporation parisienne pendant la Révolution (Les notaires)*, Parijs, 1912.
- GEHLEN (A.Fl.), "De invoering van het Franse notariaat in het Departement van de Nedermaas, "au son de trompe ou de tambour" (1795-1803)", in G. VAN DIEVOET & G. MACOURS, *Justicie ende Gerechtigheyt. Handelingen van het zevende Belgisch-Nederlands rechts-historisch colloquium*, Antwerpen, 1983, pp. 118-124.
- GYSELINCK (J.-M.), "Les études préparatoires au notariat en Belgique", in *VIe congrès international du Notariat Latin. Montréal 1961*, Brussel 1961.
- HUYSE (L.) & SABBE (H.), *De mensen van het recht*, Leuven, 1997.
- MAGNAN (J.L.), *Le notariat et la Révolution française*, Montauban, 1952.
- MOREAU (A.), *Les métamorphoses du scribe. Histoire du notariat français*, Parijs, 1989.
- MOREAU (A.), "Notariat, Révolution: codification", in R. BADINTER, *Une autre justice. 1789-1799*, Parijs, 1989, pp. 381-394.
- Le notariat en roman pays de Brabant et l'enseignement du notariat à l'Université Catholique de Louvain*, Brussel, 1986.
- PEPE (F.M.) & ANCARANI (G.), *Il notariato in Italia dall'età Napolionica all'Unità*, Rome, 1983.
- 1789-1814. *Révolutions et mutations vues et vécus par les notaires de nos régions. Exposition Bibliothèque Moretus-Plantin Namur. 27 septembre-12 octobre 1989*, Louvain-la-Neuve, 1989.
- STEVENS (F.), "Het notariaat te Leuven sinds de Franse verovering", in E. PERSOONS & D. VAN DEN AUWEELE, *Het notariaat in Brabant. Tentoonstelling. Huis der Notarissen te Leuven. 30 september-10 oktober 1982*, Brussel, 1982, pp. 109-119.
- STEVENS (F.), "L'introduction de la législation révolutionnaire en Belgique", in *La Révolution et l'ordre juridique privé. Rationalité ou scandale? Actes du colloque d'Orléans. 11-13 décembre 1986*, Parijs, 1988, II, pp. 485-493.
- STEVENS (F.) & VERWILGHEN (M.), *Koninklijke Federatie van Belgische notarissen. 1891-1991. Een eeuw ten dienste van het notariaat*, Brussel, 1991.
- STEVENS (F.), "La question du ressort notarial en Belgique au dix-neuvième siècle ou le spectre du notaire vagabond", in F. STEVENS & D. VAN DEN AUWEELE, "Houd voet bij stuk". *Xenia iuris historiae G. van Dievoet oblata*, Leuven, 1990, pp. 405-424.
- STEVENS (F.), *Revolutie en notariaat. Antwerpen 1794-1814*, Assen, 1994 (Brabantse rechtshistorische reeks, VIII).

SULEIMANN (E.N.), *Les notaires. Les pouvoirs d'une corporation*, Parijs, 1987.

VAN TRICHT (S.), "Rent a notary's daughter? Over preferenties inzake opvolging en benoeming van notarissen...", *Notarius*, XXX, 1995, pp. 442-449.

VERHAEGEN (P.), *La Belgique sous la domination française. 1792-1814*, 5 dln., Brussel, 1924-1929.

VERSTEGEN (R.), "L'enseignement du droit en Belgique. Evolution de la législation aux XIXe et XXe siècle", in F. STEVENS & D. VAN DEN AUWEELE, "*Houd voet bij stuk*". *Xenia iuris historiae G. van Dievoet oblata*, Leuven, 1990, pp. 149-192.

Formation et accès au notariat en Belgique depuis le 3 prairial an IV (22 mai 1796)

FRED STEVENS

RÉSUMÉ

L'introduction du notariat latin dans nos contrées par les révolutionnaires français change cette institution de manière fondamentale. A la suite de l'arrêté du 22 mai 1796, non seulement le nombre de notaires est réduit de façon draconienne, mais la disparition des échevins et des actes scabinaux étend leur compétence. Cependant, la Révolution ne réussit pas à réformer à fond la fonction notariale. La pression du puissant notariat parisien est telle que l'une des grandes innovations de la législation révolutionnaire concernant le notariat de 1791 – la sélection par concours – est très vite sapée. En outre, le notariat réussit à faire échouer les divers projets de réforme de l'institution, qui insistent sur l'accès à la profession fondé sur un examen comparatif et qui considèrent le stage comme une survie du système corporatif.

C'est seulement pendant le Consulat qu'une réforme du notariat est réalisée conformément aux vœux de l'institution. L'examen comparatif n'est pas retenu dans la loi, le stage devient l'élément essentiel de la formation et l'évaluation des candidats est confiée à la profession elle-même. En outre, la classification des notaires en trois classes, les compétences accrues et le nombre restreint de résidences ont promu leur prestige. Pour le moins aussi importante est la création des Chambres de notaires. Celles-ci renforcent l'esprit corporatif, surtout grâce à leurs compétences de délivrer des certificats de capacité. L'influence du notariat sur les nominations des nouveaux notaires s'accroît à la suite de l'acceptation par les autorités du système de nominations préférentielles.

L'arrêté royal du 18 décembre 1816, qui ordonne que les demandes de certificats ne doivent plus être adressées aux Chambres, mais bien au commissaire-général de la Justice, constitue une première fissure dans ce système. La tension croissante, dans la première moitié du 19ème siècle, entre 'le politique', qui reproche au notariat une quasi-vénalité, et le notariat, qui dénonce les nominations politiques, conduisent à l'introduction d'un critère objectif – la possession d'un grade universitaire – comme preuve de la connaissance professionnelle du candidat. Dès lors, à chaque réforme des grades universitaires, les exigences vont s'accroître. D'autre part, le système des nominations préférentielles perpétue auprès du public l'idée d'un notariat comme faisant partie du 'patrimoine familial', système qui est régulièrement mis en cause.

Training and Conditions of Entrance to the Office of Notary Public in Belgium since the 3 Prairial An IV (22 May 1796)

FRED STEVENS

SUMMARY

The introduction of the Latin office of notary public to our provinces by the French revolutionaries fundamentally changed that institution. Not only did the decree of 22 May 1796 imply a drastic reduction of the number of notaries, it also extended their authority through the disappearance of aldermen and alderman's licences. Even so, the Revolution was not able to reform this office completely. Efficient lobbying by powerful Parisian notaries resulted in innovative French legislation on this office of 1791 – i.e. the introduction of a competition-based selection – to be undermined very quickly. Moreover, during the *Directoire* the notaries successfully thwarted various attempts at reform in which competitive exams were central and internship was regarded as a danger to a revival of a corporate spirit.

Only during the Consulate was the reform of the office of notary public finally realised in the manner promoted by this office. The competitive examination disappeared from the law; internship became an essential element in the training for notaries, and the evaluation of candidates was entrusted to members of the profession. Moreover, the division of the office of notary public into three categories, the extension of their authority and the limited number of posts heightened their prestige. Just as important was the establishment of the Chamber of Notaries. Corporate spirit was also strengthened to a significant degree through the issuing of an official qualification, the *certificats de capacité*. The influence of the office of notary public itself on new notaries became even more significant due to the government's endorsement of the system of preferential appointments.

The Royal Decree of 18 December 1816, which adjudged that the requests for *certificats* no longer had to be directed to the Chamber but to the Commissioner General of Justice, formed the first fissure in this system. The increasing tension during the first half of the 19th century between "the politicians", which reproached the office of notary public with a quasi-venality, and "the office of notary", which denounced political appointments, finally led to the creation of an objective criterion – the attainment of a university degree – in order to guarantee the professional capability of the candidate. With every reform of university legislation this criterion became more exacting. On the other hand, the system of preferential appointments perpetuated the idea among the public of the office of notary public as a "family patrimony" system with a questionable status.